

**Arthur SUCIU, *Discursul autonom: strategii de comunicare*,
Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2024,
ISBN 978-606-714-844-2, 260 p.**

Folosind ca *vârful de lance* tragedia *Hamlet* a lui Shakespeare, Artur Suciuc propune în studiul *Discursul autonom: strategii de comunicare* (2024) o nouă *ordine discursivă*, care are ca suport principiul autonomiei. Investigarea autorului ca sursă a discursului se va face prin raportarea distanțată și poziționarea strategică față de discursul heteronom. Astfel, una dintre întrebările care pune în mișcare mecanismul analitic al acestei cercetări nu va fi „Ce vrea să spună autorul?”, ci „De ce vrea să spună autorul ceea ce spune?” (p. 20). Cele două secțiuni ale lucrării au în vedere *teoria discursului autonom* (prin raportarea la preeminența mediilor de comunicare, discursul heteronom, contextul producerii și receptării discursului, ironie, distanțare, strategiile autonome de comunicare, temporalitate sau forme ale discursului autonom) și *analiza strategiilor discursive autonome* (prin interpretarea operelor lui Emil Cioran, Gabriel Liiceanu, Milan Kundera și Michel Houellebecq). Autorul prinde în demonstrație mari suprafețe de teorie a discursului, critică, literatură și chiar filosofie, într-o încercare evidentă de lărgire a câmpului de interpretare a temei propuse. Paginile introductive conving în privința complexității și actualității abordării, construind o viziune de la distanță, esențializată prin conexiuni inedite, exemplificări și întrebări care dinamizează discursul și provoacă cititorul, dar și prin anticiparea dificultăților traseului analitic (delimitările terminologice, analiza autonomiei la nivelul limbajului).

Elaborarea teoriei discursului autonom gravitează în jurul a trei funcții principale, care corespund obiectivelor lucrării: *exprimarea principiilor de interpretare a discursurilor la nivel strategic, constituirea discursurilor într-o structură analitică formală și fixarea unor instrumente necesare elaborării strategiei autonome de comunicare*. Arthur Suciuc nu propune o analiză a discursului, ci a strategiilor discursive, dezvoltate ulterior cu ajutorul unor premise care fac referire la natura limbajului. Autorul renunță la delimitarea în funcție de genuri, aceasta fiind înlocuită cu distincția *public/privat*, ceea ce permite o mai bună înțelegere a relației dintre ideologie și ironie. Opțiunea nu rămâne fără justificări pertinente: „Dacă dezvoltarea personalității, ca efect al Renașterii, are directă legătură cu desprinderea omului de autoritatea religioasă, acțiunea autonomă își are originea în separarea, realizată în cadrul societății burgheze, între sfera publică și sfera privată” (p. 76).

Eșecul înțelegerii autonomiei discursive se datorează, în opinia lui Arthur Suciuc, fie definirii neadecvate a textelor autonome prin caracterul lor literar, fie interpretării lor ca expresii ideologice. *Discursul autonom se opune puterii*. Cum se organizează această opoziție și ce urmărește ea? Care sunt tacticile folosite de autorul discursului în demersul său? Care sunt caracteristicile unui astfel de discurs? Cui îi este el adresat?, iată câteva dintre întrebările provocatoare care se nasc pe parcursul studiului, prin care autorul

caută să indice punctele nodale ale cercetării. Alăturat, discuția despre metodele folosite ocupă și ea un spațiu rezonabil în acest demers, care se folosește în principal de instrumente structuraliste și post-structuraliste. Pentru a evita capcanele terminologice, autorul procedează la dezambiguizarea conceptelor utilizate; sunt verificate câteva definiții ale *limbajului*, *temporalității*, *distanțării*, *discursului*, *autonomiei*, *heteronomiei* și ale *discursului autonom* prin menționarea teoriilor lui Van Dijk, Roman Jakobson, Roland Barthes, Michel Foucault, Lucien Goldmann, Jacques Derrida sau Pierre Bourdieu, cu scopul de a sublinia pe de o parte multitudinea de semnificații, iar pe de altă parte, necesitatea unor noi abordări. Accentul cade pe conceptele de *autonomie* și *heteronomie*, văzute în opoziție, dar și în interdependență: „Autonomia discursivă introduce, prin raportare la totalitatea discursurilor, un principiu de heterogenitate și, prin aceasta, oferă o posibilitate de clasificare. În ansamblul discursurilor posibile, unele sunt autonome, adică, potrivit definiției etimologice (auto și nomos), «își dau singure legea», iar altele, care își găsesc legea «în afară» (heteros), sunt heteronome. Autonomia și heteronomia sunt concepte corelate, interdefinibile: nu există autonomie fără heteronomie. În același timp, sunt concepte opuse” (p. 19).

Prima parte a demersului analizează discursul heteronom ca discurs dominant, fără a face referire la formele istorice sau la determinantele acestuia. Una dintre ideile centrale ale capitolului se referă la *instituționalizare*, văzută ca piesă a unui sistem „care stabilește regulile de codificare și de referențialitate, precum și regulile ordinii și ierarhiei instituțiilor în cadrul comunității” (p. 34). Plecând de la teoria deterministă a lui Marshall McLuhan (pe care o preia și o depășește), Arthur Suciuc pune în discuție rolul mediilor de comunicare în procesul de codificare socială. Potrivit concepției heideggeriene asupra timpului, discursul este văzut ca *expresie a timpului*, distingându-se între un discurs *circular* – transcendent, sacru, reversibil – și unul *liniar* – istoric, pluridimensional, modern, ireversibil. Autorul demonstrează că raportarea discursului autonom la discursul heteronom se poate realiza numai pe linia care desparte romanticii de sociologii marxiști sau de textualiști. Se oferă în acest context argumente în favoarea originii *fenomenului lingvistic al raportării și stilistic al distanțării*. Între cele două poziții, enunțate de Harold Bloom (eliminarea raportării la discursul dominant) și Terry Eagleton (reducerea discursurilor la statutul provizoriu de texte), Arthur Suciuc adoptă o poziție de mijloc, folosindu-se pentru exemplificare de replicile personajului Swann din romanul *În căutarea timpului pierdut*, scris de Marcel Proust: „Ceea ce le reproșez jurnalelor este că ne obligă să dăm zilnic atenție unor lucruri neînsemnate, pe câtă vreme nu citim decât de trei sau de patru ori în viață cărți ce cuprind lucruri esențiale. De vreme ce rupem cu înfrigurare, în fiecare dimineață, banda jurnalului, de bună seamă că ar trebui să se schimbe rostul lucrurilor și să se publice în jurnal, eu știu... *Les... Pensées* de Pascal!” (p. 67). Prin distincția care se face între esențial și neînsemnat, „experimentul” lui Swann scoate în evidență particularitățile textelor compatibile sau incompatibile cu mass-media, ceea ce separă literatura valoroasă de cea fără valoare.

Un subcapitol care atrage atenția în această parte a cercetării este cel referitor la ironie (*Ironia ca trăsătură a ansamblului discursiv*). Aici este

verificată ipoteza enunțată în debutul studiului, care privește relația dintre caracterul ironic al discursului și autonomia la nivel discursiv: „Totul ține de dislocarea, prin raportare distanțată, a centrului de interpretare al discursului heteronom și de asumarea unui centru de interpretare alternativ. Noua interpretare, exprimată printr-un nou discurs, vine să conteste legitimitatea discursului heteronom, prezumția sa referențială, punându-i în evidență caracteristicile principale: istoricitatea, proiectivitatea și controlul. Contestarea are loc, așadar, la nivelul principiilor de formare și de legitimare ale discursului și nu la nivelul discursului propriu-zis. În cazul discursului autonom, contestarea trebuie să meargă chiar mai departe, provocând o distanțare față de propriul centru de interpretare și față de propriul discurs. Un discurs cu adevărat autonom nu afirmă, în fapt, nimic. Funcția sa este eminamente dislocantă și subversivă. Discursul autonom este un discurs în același timp ironic și autoironic.” (p. 72). Unul dintre conceptele de interes în cele ce urmează ar fi acela de „reduplicare a gândirii”, definit cu ajutorul perspectivei existențialiste a lui Kierkegaard: „«Au existat desigur autori, și nu doar unul, mai pătrunzători și mai geniali ca mine, dar tare aș vrea să-l cunosc pe acela care să-și fi «reduplicat» gândirea cu o pătrundere mai mare ca a mea și cu o asemenea dialectică ridicată la puterea a doua. Căci una înseamnă să fii pătrunzător în cărți, și alta să dublezi dialectic în existență tot ce ai gândit»” (p. 98). Validitatea acestui principiu este verificată cu atenție de Arthur Suci, iar observațiile făcute reiau discuția despre spațiul privat și cel public, subliniind contrastul care se poate crea uneori între cele două tipuri de existență și discurs, căci Kierkegaard „este, în viața privată, un erou al creștinismului, iar în viața publică un critic necruțător al comportamentului capilor bisericii protestante din Copenhaga” (p. 99). Tot aici, sunt reliefate riscurile unei astfel de poziționări, și anume asumarea unui discurs ideologic, heteronomia discursivă sau distanțarea insurecțională. La polul opus al „reduplicării gândirii” se află principiul „maximei sincerități”, care presupune nu *să trăiești așa cum scrii, ci să scrii, ce ai trăit*, formulat de Edgar Allan Poe. Sinceritatea extremă, observă Artur Suci, anulează literatura în favoarea vieții sau a materialului psihologic, ceea ce duce la *ficționalizarea eului*. În această discuție sunt interceptate și exemplificate și alte concepte, între care cel de *autoproiecție*, *autojustificare*, *autodenigrare* sau *discurs proiectiv*. Pornind de la distincțiile formulate pe parcursul studiului (autonom-heteronom, ideologie-ironie, dominant-dominat, distanțare-integrare) se propune o clasificare a discursurilor, care ia în calcul integrările individuale în ideologiile minoritare și posibilele forme hibride ale discursurilor. Astfel, se vorbește despre un *discurs autonom ironic* și un *discurs heteronom ideologic*.

Cea de-a doua parte a lucrării se ocupă de analiza strategiilor discursive. Corpusul a fost ales în funcție de criteriile ilustrării tipologice a discursului existențial (Cioran și Liiceanu) și a discursului proiectiv (Kundera și Houellebecq). Această paradigmă are avantajul de a surprinde „problematika abordării strategice a discursului, asemănările și diferențele dintre cele două tipuri de discurs, pe de o parte, și între strategiile fiecărui scriitor, pe de altă parte” (p. 136). Începând cu acest punct al demersului sunt verificate alte calități ale cercetătorului științific: capacitatea de a citi și (re)contextualiza

literatura, abilitatea de a sintetiza subiectele operelor și portretele personajelor sau puterea de a crea rețele analitice și legături coerente cu viața privată a scriitorilor. Nu lipsesc de aici nici nuanțarea unor poziții sau punerea sub semnul întrebării a interpretărilor anterioare, care pun în valoare calitatea limbajului de specialitate și gradul mare de articulare a poziționării critice.

O secțiune a cărții, atât atractivă, cât și bine organizată, este consacrată operei lui Emil Cioran. Citită cu un simț al nuanțelor contradictorii, opera este interpretată într-o manieră inedită, prin intermediul discursurilor pe care scriitorul le-a respins – *discursul teoretic, ideologic și literar-proiectiv*. Arthur Suciuc urmărește schimbările strategice petrecute odată cu trecerea de la scrisul în limba română la cel în limba franceză, iar o parte a discuției este dedicată opțiunilor lui Cioran pentru publicitate, discurs teoretic, filosofie de sistem sau mediu universitar. Un element de noutate în această zonă ar fi cel referitor la „discursul polifonic” cioranian, prin care Cioran se distanțează de *eu*, făcând posibilă abordarea ironică și autoironică. Observația, făcută inițial de Simona Modreanu, este dusă la un alt nivel de Arthur Suciuc, care analizează în detaliu modul în care este posibilă această „polifonie” a vocilor, în ciuda faptului că operele cioraniene rămân centrate pe un singur personaj, scriitorul însuși. Fixarea acestui tip de gândire, prins între „metafizică și ironism”, se desăvârșește și exemplificarea altor particularități, între care nihilismul, prezența paradoxului, discursul existențial ironic, dimensiunea privată sau tentația heteronomiei. Autorul demonstrează o bună cunoaștere a sistemului de gândire cioranian, pe care îl compară cu al marilor filosofi ai lumii, indicând și posibile teme pentru viitoare demersuri, între care *problema alegerii genului scriiturii*.

În cazul lui Gabriel Liiceanu, Arthur Suciuc analizează relația dintre discursul teoretic și cel existențial, definită prin *tentația autoproiecției*. Autorul studiului își verifică încă o dată intuițiile analitice, iar schimbările de discurs sunt urmărite de această dată prin intermediul a două momente capitale din viața scriitorului: anul 1989 (momentul căderii regimului comunist) și anul 2001 (când va suferi de depresie), care marchează abandonarea discursului teoretic și întoarcerea spre literatură. O idee care iese în evidență aici face referire la poziționarea *centrală* a lui Gabriel Liiceanu: „Centralitatea este, până la urmă, o formă de poziționare în cadrul câmpului cultural. Dacă Cioran, aflat, la Paris, într-un câmp cultural dominant, se comportă și chiar este un marginal, Liiceanu, trăind într-un câmp cultural periferic, simte nevoia să se centralizeze, ba chiar să se distanțeze de câmpul cultural al cărui centru vrea să fie sau este” (p.178).

Cea de-a treia analiză privește romanul *Insuportabila ușurătate a ființei*, care, ca formă discursivă, se află în contradicție cu biografia scriitorului, observă Arthur Suciuc. Prin această strategie de raportare, Milan Kundera descrie episoade existențiale pe care le-a trăit în mod direct (disidența și exilul). Contextul scrierii romanului este abordat cu interes, deoarece el contribuie la stabilirea dimensiunilor discursive. Arthur Suciuc observă că în acest caz gândirea strategică se proiectează prin utilizarea tehnicilor narative, a contrapunctului ca mijloc de exploatare a biografiei scriitorului, a relației dintre spațiul public și cel privat sau a conceptului artei subversive. Dimensiunea autonomă prin asumare proiectivă și preeminența vieții private în fața vieții publice sunt cele mai importante aspecte discutate aici.

Ultima analiză realizată privește romanul *Particulele elementare*, scris de Michel Houellebecq; plecând de la conceptele de *asumare proiectivă* și *distanțare* se oferă o interpretare care are în vedere, printre altele, orientarea discursivă a romanului și soluțiile găsite de scriitor pentru a-și afirma autonomia. Esențiale pentru această ultimă analiză sunt observațiile care integrează opera în contextul social și contextul social în cel uman: „Houellebecq este unul dintre cei mai deprimanți scriitori. Totuși, succesul a venit și el are valoare de simptom. Dacă un astfel de scriitor vinde în numeroase țări milioane de exemplare ale cărților sale, aceasta are probabil legătură cu preferințe intime, pe care nu le regăsim la oameni în calitatea lor de consumatori, ci în calitatea lor umană. Atunci când cercetăm efectele comunicării, ar trebui de aceea să ne gândim dacă nu cumva arta este un teren cu adevărat productiv și dacă nu putem afla ce gândesc cei care tac și se conformează, de frica sistemului, ascultându-i pe cei care nu tac și nu se conformează pentru că nu le este frică sau pentru că își înving frica” (p. 202).

Bine ancorat în lumea prezentului, studiul realizat de Arthur Suci notează pe alocuri realități imediate, elemente de mitologie biblică, secvențe de viață publică și privată a scriitorilor, secționate fără ezitare sau compromis. Privind în ansamblu, lucrarea are toate calitățile unui studiu de referință, iar pronunțatul caracter existențial nu face decât să-i augmenteze valoarea; ea devine o necesitate în contextul analizelor actuale, care ratează abordarea problematicilor vieții și interogarea ființei umane. Instrument util al interpretării discursului autonom în contextul strategiilor discursive care au o direcție heteronomă, prezentul demers depășește limitele esteticului, făcând apel la factori individuali, ideologici, culturali, politici, sociali. Relevanța și gradul de accesibilitate sunt câștigate prin perspectiva multidimensională și limbajul explicit, care se deschid către cercetătorii și studenții pasionați de științele umaniste. La finalul studiului, este repusă în scenă cea mai acută problemă abordată, anume libertatea individuală: „A decide în privința existenței autonomiei discursului, a identifica formele de manifestare autonome înseamnă a afla dacă omul este sau nu o ființă liberă și, dacă este, a spune în ce fel își poate exprima propria libertate” (p. 227).

Otilia UNGUREANU

Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava
otiliaungureanu83@yahoo.com